

УДК 141.131(075)

ALCINOUS: TEXTBOOK OF PLATONIC PHILOSOPHY**АЛКІНОЙ: ПІДРУЧНИК ПЛАТОНІВСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ****Sulimenko O.G. / Суліменко О.Г.***c.h.s., ass. prof. / к.іст.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-0657-0357

*Polissia National University, Zhytomyr, Staryi boulevard, 7, 10008**Поліський національний університет, Житомир, Старий бульвар, 7, 10008*

Анотація. В роботі розглядається «Підручник платонівської філософії» - праця Алкіноя, давньоримського послідовника і популяризатора філософської системи Платона. Аналізу піддані усі 36 глав підручника, де викладене тлумачення Алкіноєм основних проблем платонівського вчення. Дається характеристика філософії як науки, змальований портрет філософа, показані основні його завдання: споглядати і знати суще, творити добро і теоретично розглядати смисл (логос) речей. Аналізується фізика Платона, де основна увага приділена сутності та властивостям душі, як світової, так і людської. Показані основні чесноти людини, окреслена проблематика держави як найвищої форми спільного життя людей. Перераховані основні види державного устрою, як їх розумів Платон.

Ключові слова: Алкіноя, платонівська філософія, філософ, суще, діалектика, теорія, начала, перший розум, бог, фізика, чесноти, держава.

Вступ

Давньогрецька філософія, як відомо, була настільки універсальною та різноплановою, що змогла закласти основи осмислення практично усіх проблем буття світу і людини, які і до сьогодні є актуальними і злободенними. Це зумовлено тим, давньогрецькі мудреці були не просто філософами. Вони були носіями універсального знання, однаковою мірою знали, скажімо, на математиці, медицині, фізиці, астрономії, політиці, етиці тощо. Звідси, очевидно, той факт, що давньогрецькі філософи, як правило, мали численних учнів, які потім, після смерті учителя і навіть при його житті ставали його теоретичними послідовниками, а тому поширювали вчення своїх учителів. В Давній Греції, цій колысці європейської цивілізації, вказане явище мало масовий характер, коли учень, наслідуючи свого вчителя, з часом сам ставав учителем, що мав уже своїх вихованців. До прикладу, одним з таких, безсумнівно, був великий Платон, який, будучи найвідомішим і найпалкішим учнем знаменитого Сократа, у якості учителя сам мав багатьох дуже відомих учнів, які з часом стали його вірними послідовниками. Серед них, безперечно, знаменитий Арістотель, Евдокс Кнідський, Ксенократ тощо. Саме Платон став ідейним та інтелектуальним батьком неоплатонізму, визначним представником якого став блискучий Плотін. Однак перехідним місточком від Платона до неоплатонізму стати так звані платоніки, серед яких варто виокремити Алкіноя – давньоримського послідовника вчення великого грека, філософа-платоніка II століття нашої ери. Як справжній прихильник платонівської філософії Алкіноя став автором одного з перших тлумачень філософської концепції Платона, написавши так званий «Підручник платонівської філософії». Цей твір, написаний для учителів, має 36 глав, в яких низка проблем присвячена розумінню Платоном питань логіки, фізики та етики. Відомо, що ця праця Алкіноя була відкрита науковий

громадськості в часи західноєвропейського Відродження завдяки перекладу знаменитого М. Фічіно і користувалася широкою популярністю в ті часи. Надалі авторство Алкіноя в написанні даної роботи було піддано сумніву, однак після ретельного аналізу підтверджено.

1. Постать філософа і його завдання

Як і будь-який підручник для учителів і популяризатор, в даному випадку, платонівського вчення, «Підручник платонівської філософії» розгортається від простого до складного. Не дивно, що Алкіной починає з поняття філософії та філософа, як його розумів великий Платон. «Філософія є потяг до мудрості, або відмова і огида від тіла душі, яка звернулася до пізнаваного та істинно суцього» [1, с. 625]. І як така, філософія є діяльністю людського духу, причому такого духу, який не обтяжений потребами тілесності. Саме в такому контексті Алкіной транслює платонівське розуміння постаті філософа. «У філософа, – пише він, – по-перше, повинна бути природна схильність до наук, яка долучає і підводить до знання пізнаваного, а не змінного і текучого; по-друге, він повинен любити істину і ні в якому разі не допускати брехні; окрім того, він повинен бути від природи скромним і по натурі спокійним в смислі душевних хвилювань, оскільки той, хто відданий наукам про суще і на них спрямовує свої устремління, не стане гнатися за задоволеннями» [1, с. 625]. Тут, як бачимо, Алкіной душевні хвилювання тлумачить як гонитву за задоволеннями, що не зовсім коректно, адже саме душевні хвилювання можуть і дуже часто супроводжують пошук не тільки істини, але й мудрості. Так само сам процес пошуку істини та її здобуття приносять задоволення, в даному разі душевне і духовне. Очевидно, Алкіной тлумачить останнє у якості тілесного, гедоністичного.

Важливе місце у характеристиці філософа Алкіной відводить природним основам такої постаті. Філософ «...повинен бути від природи справедливим. Лише тоді він правдолюбивий, незалежний і стриманий, йому підуть на користь здібності та пам'ять, які також відрізняють філософа. Такі природні задатки в поєднанні з правильним навчанням і відповідним вихованням дають зразки досконалої чесноти, але якщо залишити їх без уваги, вони стають причиною великих зол» [1, с. 625]. Синтезуючи сказане, Алкіной узагальнює: «Згідно з Платоном філософ ревно займається трьома речами: він споглядає і знає суще, творить добро і теоретично розглядає смисл (логос) речей. Знання суцього називається теорією, знання того, як потрібно чинити, – практикою, знання смислу речей – діалектикою» [1, с. 626]. Надалі для популяризації вчення Платона Алкіной обирає проблему діалектики, першим началом якої є розсуд сутності будь-якої речі, потім розсуд її властивостей. «Діалектика, – пише він, – розглядає те, чим є будь-яка річ, зверху донизу – шляхом розділення та визначення і знизу доверху – шляхом аналізу; властивості, які належать сутності, вона розглядає, ідучи від менш загального – шляхом індукції та від більш загального – шляхом силогізму. Тому частини діалектики суть розділення, визначення, аналіз, а також індукція та силогізм» [1, с. 629]. Алкіной досить детально тлумачить кожен складову платонівської діалектики.

Наступною частиною платонівського вчення Алкіной обирає теоретичну, в якій виділяє три складові: теологію, фізику і математику. «Предмет теології –

перші причини і знання вищих начал; предмет фізики – вивчення природи універсуму, людина як жива істота та її місце в світі, промисел божий про світове ціле і підпорядкування йому інших богів, відносини між людьми і богами; предмет математики – дослідження площини і об’єму, питання руху і переміщення» [1, с. 633]. При цьому, передає він думку Платона, математика загострює думку, відточує душу і дозволяє досягати точності в дослідженні буття. Говорячи про значення геометрії, стереометрії, астрономії, музики, Алкіной все ж вважає їх такими, які є лише кроком до пізнання суцього. «Дійсно, від зримого і чутного ми повинні безпосередньо переходити до того, що може побачити лише мисляча, душа... Вивчення цих дисциплін є свого роду вступом до розгляду суцього: в своєму прагненні досягнути суцього геометрія, арифметика і пов’язані з ними дисципліни марять ним, хоч і не здатні побачити його наяву... вони... цілковито необхідні, але не знають начал і того, що з начал складається» [1, с. 634].

Отже, від характеристики математики і дотичних до неї предметів, обминаючи фізику, Алкіной розгортає платонівське вчення щодо тлумачення начал. Їх він пов’язує з теологією. «Після цього потрібно сказати про начала і про теологічні вчення, почавши зверху, з першоначал; від них перейти до розгляду того, як виник космос, а закінчити виникненням людини» [1, с. 635]. Насамперед, Алкіной називає матерію у якості першого начала. Він характеризує її як годувальницю, бо матерія припускає і сприймає усі види, причому сама залишається позбавленою форми, якості та виду. «... Матерія, щоб повністю вмістити види, повинна бути субстратом, цілковито їх позбавленим, що не має – заради сприйняття видів – ні якості, ні виду» [1, с. 635]. Матерія – це мати і простір, який вміщає в собі усе суще. Однак, вона сама по собі не визначає суще, а є лише своєрідним тілом, з якого те суще виникає. Останнє має бути відповідним до іншого начала, яке Алкіной називає зразком, ідеєю. Очевидно, йдеться про знамениту концепцію Платона про «ейдоси» - вічні зразки, досконалості, стандарти, у відповідності з якими має виникати і функціонувати все існуюче. Причому, це існуюче має бути не видуманим, а виростати логічним чином із законів буття. «Ідея визначається, – коментує Алкіной Платона, – як вічний зразок для природньо існуючого, оскільки, за думкою більшості платоніків, немає ідей для створеного штучно» [1, с. 636]. Врешті, Алкіной називає і третє начало, якому він приділяє особливу увагу. «Тепер потрібно, – пише давньоримський послідовник Платона, – сказати про третє начало...» [1, с. 636]. Третє начало популяризатором Платона фактично показане як перше, первісне, таке, яке є творцем, батьком усього існуючого. «І він батько, тому що він – причина усього і упорядковує небесний розум та світову душу, уподібнюючи їх собі та своїм замислам. За своєю волею він все наповнив собою, пробудив світову душу і повернувши її до себе як до причини її розуму, який, будучи упорядкований батьком, упорядковує всю внутрікосмічну природу» [1, с. 637]. І далі: «Він невіразний, ... осяжний тільки для розуму, оскільки він - не рід, не вид, не відмінність. Не можна говорити про його властивості: він – не зло..., не благо..., не якість..., не безякісне..., він не частина..., не ціле..., нічому не тотожний, але й ні від кого не відмінний: в нього немає такої властивості, яка

б могла відділяти його від чогось; він не рухається і не рухає» [1, с. 637]. Характеризуючи далі третє начало Алкіной зауважує, що воно безтілесне. Якщо це так, тоді властивості, які характеризують це начало, також безтілесні. Тому «...матерія безякісна, а якості нематеріальні; однак якщо якість нематеріальна, значить, вона безтілесна... І якщо якості безтілесні, начало, що їх створило, також безтілесне» [1, с. 639]. Третє начало Алкіной розглядає з усіх можливих боків. Воно не має частин, оскільки йому ніщо не передує. Це начало також характеризується Алкіною як нерухоме в усіх смислах: і в смислі просторового переміщення, і в смислі зміни. Із цього всього робиться висновок, що це начало є безтілесним. «Із всього цього, - пише Алкіной, – ясно, що він безтілесний; це ж можна показати інакше. Якби бог був тілом, він складався б із матерії і виду, оскільки будь-яке тіло є певним поєднанням матерії і з'єднаного з нею виду, який уподібнюється ідеям і причетним їм певним незрозумілим способом Але безглуздо богові бути складеним з матерії та виду, оскільки в такому випадку він не буде ні простим, ні першонаціальним; тому бог безтілесний» [1, с. 638]. І далі: «Якщо бог – тіло, значить, він матеріальний, тобто він вода, або земля, або повітря, або що-небудь в такому роді; але все це не першонаціальне. Окрім того, якщо він буде матеріальний, він виявиться після матерії. Оскільки це безглуздо, то необхідно визнати, що він безтілесний» [1, с. 638]. Такими самими безтілесними є якості і властивості. Отже, переказуючи Платона, Алкіной стверджує третім началом бога. Хоча в деяких місцях він називає його першим розумом.

2. Фізика у філософії Платона

Варто зазначити про те, що Алкіной, викладаючи філософську систему Платона, певною мірою не дотримується послідовності своїх висловів та логіки змісту підручника. Йдеться про те, наприклад, що на початку свого твору, формулюючи три задачі філософа, він називає послідовно теорію, практику і діалектику. При цьому починає з діалектики, яка в переліку вказана лише третьою, потім переходить до теорії, яка вказана першою і, очевидно, завершує практикою, яка вказана другою складовою. Так само і далі Алкіной називає послідовно теологію, фізику і математику як три важливих складових теоретичної діяльності філософа, а насправді логіка їх викладення, як ми бачимо, дещо інша. Пояснивши роль математики та показавши її місце як своєрідної вступної частини осягнення світу, далі Алкіной говорить про теологічні аспекти, фактично розуміючи їх стрижневими в усій архітектоніці буття. І лише потім він звертається до фізики, в яку, як відомо, він включив вивчення природи універсуму, людину як живу істоту та її місце в світі, промисел божий про світове ціле і підпорядкування йому інших богів, відносини між людьми і богами. При цьому знову ж таки перша з них (математика) показана в переліку лише третьою, друга (теологія) названа в переліку першою, а третя (фізика) подана в переліку другою.

Фактично у цій частині підручника платонівської філософії, яка присвячена фізиці, Алкіной починає вчення Платона з того, як бог будує архітектоніку світу у відповідності до ідей, зразків, ейдосів. «Оскільки ідея («ейдос» – О.С.), – пише він, – є початкова причина того, що кожне таке, яка вона сама, необхідно, щоб

космос, ця прекрасна споруда, була створена богом з огляданням на певну ідею космосу як на взірць для даного космосу, як би змальованого з неї; і деміург створив його в уподібненні їй за своїм предивним промислом та рішенням, а приступив до творення світу, тому що був благим» [1, с. 639]. Космос тут поданий однорідним і чисельно уподібненим ідеї, яка одна, а окрім того – таким, що не знає хвороб і віку, бо не старіє. Ця особливість космосу пояснюється фактом існування душі, яка є вічною, як і сам деміург. «Коли Платон говорить про виникнення космосу, – зазначає Алкіной, – потрібно розуміти це не в тому смислі, ніби колись був час, коли космосу не було, але в тому, що космос знаходиться у вічному виникненні і виявляє певну висхідну причину свого буття: душу космосу, існуючу вічно, бог так само не створює, а упорядковує, і в цьому смислі, мабуть, можна сказати, що створює, оскільки пробуджує і повертає її до неї самої і до її розуму як би із певного глибокого забуття, або сну, щоб, дивлячись на мислене розумом, вона сприймала види і форми та линула до його помислів» [1, с. 642]. Таким чином космос наділяється душею і є живою істотою.

Такою самою живою і мислячою істотою Алкіной показує людину. Досить детально розписано розуміння Платоном більшості людських якостей, таких як зір, слух, нюх, смак, здатність дихання, походження хвороб, функціонування важливих внутрішніх органів тощо. І лише після цього увага переноситься на характеристики душі як вічної субстанції у її порівнянні з тілом. «Безсмертя душі, – підкреслює Алкіной, – Платон доводить наступним способом. Душа привносить життя в те, у що входить, оскільки життя – її природна властивість; те, що приносить життя іншому, саме не може прийняти смерті, а таке безсмертне. Якщо душа безсмертна, вона і незнищувана: вона є безтілесна сутність, незмінна в своїй істоті, пізнавана, невидима і єдиновидна; тим самим вона нескладова, така, що не руйнується, не дробиться. Тіло – повна тому протилежність: те, що сприймається почуттями, видиме, дробиться, складене з різних видів. Саме тому душа, входячи завдяки тілу у дотик з чуттєвим світом, губиться, непокоїться і неначе п'яніє, а в пізнаваному, виявляючись сама собою, вона зміцнюється і заспокоюється. Вона не може бути подібною тому, що її непокоїть; отже, вона більше подібна пізнаваному, яке є таким, що не дробиться і незнищене. Окрім того, душа є природне провідне начало, а таке подібне богу; тому, будучи подібною богу, душа незнищувана і нетлінна» [1, с. 649-650]. Вічність і незнищеність душі Алкіной, коментуючи Платона, також виводить з її саморухливості. «... Душа якраз саморухлива; як саморухливе, вона є начало, вона є певне нероджене і негинуче. Отже, така будь-яка душа – не тільки світова, але і людська, оскільки обидві вони створені з однієї і тієї ж суміші. Платон називає душу саморухливою, оскільки її властиве життя, вічно діяльне в самому собі» [1, с. 651].

Велику частину свого твору Алкіной присвятив платонівському розумінню людської душі, коли говорить про людські чесноти. Оскільки метою людського життя є «посильне уподібнення божеству» [1, с. 654], то усі чесноти людини мають бути спрямовані на досягнення цієї благородної мети. Серед них – розсудливість і справедливість як базові. «А самі щасливі і блажені, що відходять кращою дорогою, - це ті, хто досяг успіху в чесноті, корисній народу і

громадянам; ім'я їй – розсудливість і справедливість» [1, с. 654]. Крім них згадуються і такі, як благородність, мужність, даровитість та інші. При цьому усі чесноти складають певну систему, яка характеризує людину в цілому. І зовсім не такою якістю цілісності володіють вади (пороки) людини. Вони є таким, що не пов'язані одна з одною, часто протилежними і суперечливими. «... Досконалі чесноти, – зазначає Алкіной, – не посилюються і не слабнуть, а ось порочність може бути сильніша або слабша... В то же час пороки не взаємопов'язані одне з одним, оскільки одні суперечать іншим і не можуть поєднуватись в одній і ті ж людині» [1, с. 656].

Варто зазначити про те, що Алкіной, виявивши суттєву увагу в своєму творі про Платона багатьом важливим положенням платонівської філософії, все ж обійшов стороною, як мінімум, два суттєвих її аспекти. Говорячи про душу і досить детально характеризуючи її властивості, він дуже побіжно зачепив гносеологічну концепцію вчення Платона. Йдеться про те, яким чином відбувається людське пізнання. В творі Алкіной ми знаходимо лишу одну думку щодо цього. Пояснюючи безсмертність душі, Алкіной пише: «... Душа повинна бути безсмертною. Якщо навчання є пригадування, а до думки про те, що навчання є пригадування, можна прийти на основі того, що навчання не може здійснюватись інакше як завдяки пригадуванню колись пізнаного» [1, с. 650]. Звичайно, така коротка фраза про сутність пізнавального процесу суттєво збіднює коментарі Алкіной, адже гносеологічна проблематика є однією з провідних проблем філософської системи Платона. І друге: завершаючи свій твір, Алкіной практично тільки окреслив політичне вчення Платона, хоча у самого Платона ми знаходимо всесвітньо відому працю «Держава». У Алкіной ж можна прочитати про подібність держави та душі, а також коротко про види державного устрою. Зокрема, він пише: «Подібно душі, держава також ділиться на три частини: на стражів, воїнів і ремісників. Одним він(Платон – О. С.) доручає управління і владу, іншим – військовий захист у випадку необхідності (їх слід співвідносити з палким началом, яке знаходиться як би в союзі з началом розумним), треті зайняті ремеслами та іншою продуктивною працею» [1, с. 661]. І далі: «Платон називає п'ять видів державного устрою: при аристократії при владі стоять кращі, другий вид – тімократія, коли при владі честолюбці, третій – демократія, затим – олігархія і, нарешті, найгірший вид – тиранія» [1, с. 662].

Висновки.

Платон, як відомо, ще при житті призначив собі наступника керувати його Академією. Однак, незалежно від цього, послідовників філософського вчення Платона була величезна кількість. Вони ж і продовжували платонізм у своїх вже власних поглядах. Хтось залишався твердо на позиціях свого великого учителя, хтось видозмінював платонівське вчення. Алкіной належить до тієї частини послідовників та популяризаторів платонівської філософії, який прагнув повною мірою відтворити вчення Платона у найбільш адекватному до оригіналу наближенні. Аналіз його «Підручника платонівської філософії» показав, що йому вдалося це зробити, не порушивши корінним чином погляди свого великого попередника. Однак Алкіною далеко не все вдалося в силу певних, очевидно, як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Найбільш суттєвими

прогалинами в цьому контексті виявились в практично повній відсутності у «Підручнику» гносеологічної та політичної тематики філософії Платона – цих двох дуже вагомих досягнень Платона. Не знаходимо ми і чіткого тлумачення Алкіноєм так званого третього начала в системі платонівських начал. В одних місцях своєї праці він називає таким началом перший розум, переважно в інших – бог. Жодного разу у творі Алкіноя ми не зустрічаємо платонівського терміну «ейдос», віддавши перевагу поняттю «ідея». Однак, як стверджує А.Ф. Лосев, Платон вжив поняття «ідея» 96 разів, тоді як поняття «ейдос» 408 разів [4, с. 218]. Є і інші питання до автора, однак варто зауважити, що в цілому «Підручник платонівської філософії» виконав ту мету, яку, очевидно, ставив перед собою Алкіной: на елементарному рівні викласти філософське вчення великого Платона.

Література

1. Алкиной. Учебник платоновской философии (пер. Ю.А. Шичалина) // Платон. Законы / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. ст. в примеч. А.Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. – М: Мысль, 1999. – С. 625-663.
2. Асмус В.Ф. Античная философия. Учеб. пособие. – Изд. 2-е, доп. – М: Высш. школа, 1976. – 543 с.
3. Платон. Законы / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса, А.А. Тахо-Годи; Авт. ст. в примеч. А.Ф. Лосев; Примеч. А.А. Тахо-Годи. – М: Мысль, 1999. – 832 с.
4. Таранов П.С. Анатомия мудрости: 120 философов: В 2-х т. Т.1. Симферополь: Реноме, 1997. – 624 с.

Abstract. The work examines the "Textbook of Platonic Philosophy" - the work of Alcinous, an ancient Roman follower and popularizer of Plato's philosophical system. All 36 chapters of the textbook are analyzed, where Alcinous's interpretation of the main problems of Platonic doctrine is presented. The description of philosophy as a science is given, a portrait of the philosopher is drawn, and his main tasks are shown: to contemplate and know things, to create good and to theoretically consider the meaning (logos) of things. Plato's physics is analyzed, where the main attention is paid to the essence and properties of the soul, both worldly and human. The main virtues of a person are shown, the problems of the state as the highest form of the common life of people are outlined. The main types of government as understood by Plato are listed.

Key words: Alcinous, Platonic philosophy, philosopher, being, dialectics, theory, principles, first mind, God, physics, virtues, state.

Стаття виправлена: 29.03.2023 р.

© Суліменко О.Г.